

volt. Már abban a korban is – éppen úgy mint ma – szükség volt a választékra. A törékeny üveg behozatalának csak úgy lehetett értelme és a kereskedőknek akkor lehetett ezen az árun haszna, ha az különleges minőséget képviselt. A minőséget a középkori üveg-neműek esetében az mutatja a legjobban, hogy romlás nélkül vészeli át az idő múlását és a legjobban szennyező anyagban, a konyhaszemét között is megőrzi romlatlanságát, legfeljebb egy felületi irizáció látható

rajta. A magyarországi üvegek nagyon változó minőségűek. többnyire teljes vastagságukban romlottan kerülnek felszínre. Akadnak kivételek is, de ezeknek az anyaga elszíneződött és nem tiszta-, átlátszó. Ennek az üregnek leletanyaga csaknem teljes egészében 14. századi, gótikus. Egy-két töredék azonban a 15. század első felére határozható meg. Ennél későbbi-, 15. század második feléből való töredék nincs benne.

IRODALOM

- BAUMGARTNER 1987 E. BAUMGARTNER, *Glas des späten Mittelalters. Die Sammlung Karl Amendt*. Düsseldorf, 1987.
- GYÜRKY 1986 H. GYÜRKY K., *Az üveg*. Katalógus. A Budapesti Történeti Múzeum Középkori Gyűjteménye. Budapest 1986.
- GYÜRKY 1989 H. GYÜRKY K., *A magyarországi üvegművesség fellendülése a 15. század közepén*. ComArchHung 1989.
- GYÜRKY 1992 H. GYÜRKY K., *Üvegek a középkori Magyarországon*. Budapest 1992.
- HOLL 1966 HOLL I., *Mittelalterliche Funde aus einem Brunnen von Buda*. Budapest 1966.
- KAHSNITZ 1984 R. KAHSNITZ, *Formen mittelalterlicher Gläser*. – *ibid. Glas*. In: Aus dem Wirtshaus zum Wilden Mann. Funde aus dem mittelalterlichen Nürnberg. Nürnberg, 1984.
- MONUMENTA BUDAPESTIENSIS 1987 Budapest Történetének Okleveles emlékei. Szerk. Kumorovitz L. Bernát. III. Budapest 1987.

H. K. Gyürky
Budapest Történeti Múzeum
Budapest
Szent György tér 2.
H-1014

Vörös István

EGY 15. SZÁZADI BUDAVÁRI HÁZ ÁLLATCSONTLELETEI A BUDAVÁRI KÖZÉPKORI PIACOK HÚSELLÁTÁSA A CSONTLELETEK ALAPJÁN

A budai Várhegy északi részén BENCZE Zoltán (BTM) 1987–88-ban a középkori Szombat piachoz tartozó utcarészt, és egy kőház telkét tárt fel. Az 1986–87-ben megtalált 13. századi városfal részlet, a patkótorony, és a középkori telek a mai Hadtörténelmi Intézet és Múzeum udvarán került elő (BENCZE 1987a; 1987b; 1988; 1989).

A téglalap alakú, végső formájában legalább három helyiséges 15. századi konzolos ház középső termének DK-i sarkában egy négyzetes, fallal körülvett sziklába vágott 6 méter mély „sziklagödör” került feltárássra (BENCZE 1988, 184; 3. kép). Az aknában a közép-

kori leletek 3,5–6 m közötti sárgás, törmelékes agyagrétegben voltak. Az akna eredetileg kút, vagy ciszterna lehetett (BENCZE 1989, 131–, továbbá BENCZE Z. tanulmánya ugyanebben a kötetben).

A 14–15. századi leletekkel együtt viszonylag nagy számú állatcsontanyagot is begyűjtöttek, amely 3,80–4,70 m; a 4,70 m alatti sötétszürke köves rétegben; és az 5,20–6,00 m közötti rétegben fordul elő (1. táblázat).

A sziklába vájt aknából a háziállatoknak nyolc faja: a *szarvasmarha* (*Bos taurus* L.), a *juh* (*Ovis aries* L.), a *kecske* (*Capra hircus* L.), a *sertés* (*Sus scrofa domesti-*

1. kép–Abb. 1. 1: Szarvasmarha bal oldali frontale a szarvcsappal. Rind. Linker frontalechte Hornzapfen;
 2: Kutya bal oldali maxilla fragm. Hund. Linkes Maxillafragment; 3: Kutya corpus mandibulae dext. Hund. Rechtes
 Unterkieferfragment; 4: Kecske jobb oldali szarvcsap. Ziege. Rechter Hornzapfen; 5: Szarvasmarha metacarpus sin.
 Rind. Linker Metacarpus; 6: Szarvasmarha metacarpus sin. Rind. Linker Metacarpus.

2. kép—Abb. 2.; 1–2: Juh bal és jobb oldali frontale a szarvcsappal. Schaf. Linker und Rechter frontalechte Hornzapfe;
3: Juh bal oldali szarvcsap. Schaf. Rechter Hornzapfe; 4: Kecske metacarpus sin. Ziege. Linker Metacarpus;
5: Juh metacarpus dext. Schaf. Rechter Metacarpus dext; 6: Juh metacarpus sin. Schaf. Linker Metacarpus;
7: Juh metatarsus dext. Schaf. Rechter Metatarsus; 8: Juh metatarsus sin. Scaf. Linker Metatarsus.

ca Gray), a ló (*Equus caballus* L.), a kutya (*Canis familiaris* L.), a macska (*Felis domestica* Briss.), és a házityúk (*Gallus domestica* L.); a vadászott állatok közül a gímszarvas (*Cervus elaphus* L.), és a vaddisznó (*Sus scrofa ferus* L.); valamint vadmadár (*Aves* sp. indet) és hal (*Pisces* sp. indet) került elő (1. táblázat).

A gazdasági haszonállatok (szarvasmarha-juh/kecske-sertés) csontmaradványainak faji összetétele és mennyiségi aránya nem a „középkori állatállomány” lehetséges arányát reprezentálja, hanem kizárólag a piacokon megvásárolt húsáru mézszárszéki gyakorlatának, főzési szokásainak megfelelő dominancia viszonyok szűk spektrumát jelzi (VÖRÖS 1980, 1986). Ez utóbbi azt jelenti, hogy a budai konzolos ház konyhájából a főzési-, étkezőjéből az ételmaradékot nem egy helyen tárolták. A háznak – a többi gótikus házhoz hasonlóan – nem volt „szemétdögödre”. A kút, vagy ciszterna funkcionális megszűnése a ház É-i irányú bővítésekor történt. Ekkor temették be a „telek és környéke” háztartási szeméttel kevert kötörmelékű földjével. A sziklába vájt akna állatcsontleletei nem egy háztartás folyamatosan felhalmozódó hulladéka, hanem egy feltételezhetően rövid idő alatt az akna feltöltéséhez összehordott törmelék leletegyüttese.

Az állatcsontmaradványok a kerámia leletekhez hasonlóan az akna középkori betöltésének alján (5,20–6,00 m között, az állatcsontok 33%-a) és a felső részén (3,80–4,70 m között, az állatcsontok 56%-a) akkumulálódtak.

Az állatcsontanyag fizikai állapota, megtartása egyseges, erősen fragmentált, felületén hasításból, vágásból származó sérülések találhatók.

Az állatok zoológiai jellemzése

Szarvasmarha

A háziállatcsontok 70,8%-a, 458 db szarvasmarha maradvány. A szarvasmarhák testméreteinek jellemzésére 56 darab csont/csonttöredék méretadata használható fel (3. táblázat).

Kifejlett állat *szarvcsapja* nem került elő; egy borjú bal oldali homlokcsontja a szarvcsappal (1. kép 1.) az akna alsó részén volt. A szarvcsap egyenes, még porózus. Egy felső premolaris fogsorhossz (P^{2-4}) 50 mm. Alsó premolaris fogsorhossz (P_{2-4}) 44, 50 mm; az M_3 hossza 31 mm. Három tehén *scapula* méretei: collum *scapulae* sz. 43 mm n-1, az *angulus articularis* sz. 55 mm n-1, *facies articularis* sz. 51–57 mm n-3, *facies articularis m.* 43–50 mm n-2. A *metacarpus* prox. sz. 47–61 mm n-5, *diaph.* sz. 26–36,5 mm n-3, *dist.* sz. 50–61 mm n-4. A két ép *metacarpus* közül a kisebb tehéné (1. kép 5.), a rövid, széles vaskós bikéé (1. kép 6.).

A *tibia* *dist.* sz. 56 mm n-1, *dist. m.* 40–45 mm n-2. A három hosszában hasított *astragalus* magassága 32–38 mm.

A *metatarsus* prox. sz. 41–48 mm n-3, *dist.* sz. 42–51,5 mm n-4. Az *os phalangis I.* median *sagittalis* h.

47–60 mm n-17, prox. sz. 22,5–32 mm n-16. Az *os phalangis II.* h. 31–37 mm n-6, prox. sz. 25–30 mm n-6. A négy *os phalangis III.* közül kettő a mellső láb 3. ujjperce h. 82–83 mm; kettő pedig a hátulsó lábé h. 70–72 mm.

A szarvasmarhák testméretének további jellemzésére használható fel a hosszúcsontok hosszúságából MATOLCSI-módszerrel (1970) számított marmagassági érték is. A budavári konzolos ház sziklába vájt aknájában négy ép szarvasmarha hosszúcsont került elő, melyek hosszúságjaiból az alábbi marmagasság számítható (mm):

csont	hossz	HOBIS-index	neme	marmagasság	testméret VÖRÖS 1982
mc	176	26,7	♀	1061	alacsony
	185	32,9	♂	1171	közepes
mt	203	21,4	♀	1081	alacsony
	210	19,7	♀	1119	közepes

A szarvasmarha maradványok aszimmetrikus anatómiai megoszlását a 2. táblázat tartalmazza. A legtöbb csontmaradvány, 211 db 46% a törzs-régióból származik, majd ezt követi a *húsos-végtag* 157 db, 34,3%; a *száraz-végtag* – ujjpercek 33 db, 7,2% – 32 db, 7%; és végül a *fej-régió csontjai* 25 db 5,5%.

A húst reprezentáló csontmaradványok 80,3%-os domináns előfordulása is bizonyítja a borjú- és marhahús piaci/mészárszéki eredetét.

A szarvasmarha maradványok néhány 1–1,5 és 2–2,5 éves egyed kivételével mind kifejlett állatoktól származnak.

Kiskérődzők

A kiskérődzők csontleleteinek a száma kevés, az összes háziállat csontmaradványainak csak 10%-a, 65 db (1. táblázat). A ciszternában a kiskérődzők mindkét fajának a maradványai előkerültek. A két faj sztratiográfiai megoszlására jellemző, hogy a *juh* folyamatosan, a *kecske* csak a középkori betöltés felső 3,8–4,5 m közötti szakaszában fordult csak elő.

Juh

A szarvcsapok alakja és típusa alapján a következő szarvú állatok fordultak elő:

1. *szarvatlan juh*, egy bal oldali homlokcsonton a szarvcsap nem fejlődött ki, helyén apró kiemelkedés, csontduor található. Nőstény állat maradványa.

2. *rövid, oldalt hajló*, befelé csavarodó, *ovális keresztmetszetű szarvcsap*, csúcsa ellaposodó (2. kép 1–2.). Nőstény maradványa.

3. *vékony, medio-frontalisan lapos, lateralisan erősen domború, ívelt*, befelé csavarodó szarvcsapon hátulsó él található (2. kép 3.). Kos maradványa, az archaeozoológiai irodalomban „ős racka” képviselőjének tartják (BÖKÖNYI 1974, 183., MATOLCSI 1981, 220–).

4. vastag, fronto-medialis lappal rendelkező, csigában hajló szarcsap. Kos maradványa.

A kevés juh postcranialis csontok kis méretű egyedektől származnak (4. táblázat). A metapodiumok hossz méretéből TEICHERT-módszerrel (1975) számított marmagassági értékem (mm):

csont	hossz	neme	marmagasság	
mc	124	♀	606,3	2. kép 5.
	134	♂	655,3	2. kép 6.
mt	126	♀	572,0	2. kép 7.
	134	♀	608,3	2. kép 8.

A nőstény juhok alacsony, a kosok közepes testmagasságúak voltak.

Kecske

Az egyetlen kecske szarvcsap nagy méretű, szablya alakú, ún. *aegagrus-típusú* (1. kép 4.), hím egyedé. Egy bal oldali metacarpus (2. kép 4.) hossz méretéből SCHRAMM-módszerrel (1967) számított marmagasság 632,5 mm, alacsony testmagasságú, valószínűleg nőstény egyedé.

A kiskérődző maradványok anatómiai megoszlását az 5. táblázat tartalmazza. A legtöbb csontlelet a húsos-végtag régióból származik 35 db, 53,8%; majd ezt követi a fej-régió 19 db, 29,4%; a száraz-végtag 9 db, 13,8%; törzs-régió csontjai és az ujjpercek 1-1 db.

A kiskérődző maradványok egy bárány, két-két fiatal juh és kecske kivételével kifejlett egyedektől származnak.

Sertés

A budavári ház ciszternájában a kiskérődzőkhöz hasonlóan a sertésnek is kevés, 67 db maradványa volt (1. táblázat), az összes háziállatsont 10,4%-a.

Egy jobb oldali *lacrimale* dorsalis hossza (Da-Lmo) 35 mm, magassága (Zl-Da) 19 mm, ventralis h. (Zl-Lzm) 25 mm. A *lacrimale-index* értéke: 1,31. Felső molaris fogsorhossz (M1-3) 79 mm, M3 h. x sz. 28 x 18,5 mm. Alsó premolaris fogsorhossz (P1-4) 48 mm, két M3 h. x sz. 30 x 15 mm, 31 x 17 mm. *Humerus* dist. sz. 35–40 mm n-2, *radius* prox. sz. 28 mm. A fog- és a csontméretek is kis testméretű egyedeket jeleznek. A kevés sertéscsont egységes méretű és testalkatú sertésektől származnak.

A sertésmaradványok anatómiai megoszlása szintén aszimmetrikus (6. táblázat); legtöbb csonttöredék

a fejrégióból 32 db, 48%, és a húsos-végtag régióból 30 db, 44% származik. Legfeltűnőbb a törzs-régió (csigolya-borda) és az ujjpercek hiánya.

A sertésmaradványok kb. negyede fiatal egyedektől származnak.

Ló

A ciszterna leletanyagában 19 db lómaradvány volt, az összes háziállatsontnak mindössze 3%-a. A sziklára vájt akna alsó 5,2–6,0 m közötti rétegében nem fordult elő lócsont (1. táblázat). A lómaradványok közül 12 db két pár mandibulához tartozik (7. táblázat).

Az alsó fogazat microdont, az ujjpercek pedig nagy méretű ún. nyugati nehéz hidegvérű lovak maradványai (8. táblázat).

A lómaradványok nem sorolhatók a konyhai hulladékok közé. A ló a városi húsellátásban nem játszott szerepet. Lóhúst esetleg kényszervágás esetében fogyasztottak.

Kutya

Kutyamaradványok csak a ciszterna alsó 5,2–6,0 m közötti betöltésben volt. A 23 csontlelet egyetlen 4–6 hónapos kutyakölyök csontvázának részei (1. kép 2–3).

Macska

A ciszterna alsó feléből begyűjtött 14 db macskacsont két egyed maradványa (1. táblázat). Mindkét egyed, a fiatal is, és a kifejlett is nőstény volt (9. táblázat).

Házityúk

A házityúk maradványainak a száma 8 (1. táblázat), a mérhető csontokból megállapítható, hogy közülük négy tojó, egy pedig kattan maradványa volt. A házityúk kis testméretű fajtához tartozott (10. táblázat).

Vadászott állatok

A gimszarvasnak két agancság darabja, egy os ph. I., és egy os ph. III.; a vaddisznónak egy félbe hasított koponya bal oldali arc-része és egy pelvis töredéke került elő. A gimszarvas kis méretű (VÖRÖS 1983), a vaddisznó erős csontozatú volt.

A vadmadarak elejtéséről négy csonttöredék, a halászatról 5 darab hal csontmaradványa tanúskodik.

BUDA KÖZÉPKORI PIACAINAK HÚSELLÁTÁSA A CSONTLELETEK TÜKRÉBEN

A budai polgárok középkori húsellátásáról a mészárosok gondoskodtak. A budai húsvágó-mészároscéh okleveleinek tanúsága szerint (BEVILAQUA BORSODY 1931) a mészárosok elsődleges tevékenységi köre az *élőmarha és halkereskedés; marha, apró- és nagyvadhús, továbbá a hal széki árusítása* volt.

A mészárszék „melléktermékeit” több kézműipar dolgozta fel: mint pl. *bőr – tímár; csont, szaru – fésűs; faggyú – szappanfőző, gyertyaöntő.*

A középkori városi étkezési szokásoknak megfelelően az emberek sok húst fogyasztottak. A 16. századi Sopronban és Kassán a kimért marha-húsmennyiség egy főre eső napi átlaga 170–200 gr volt (ZIMÁNYI 1976, 133). Ez a húsmennyiség relatíve alacsony, de ehhez hozzá kell még venni – a mészárosok csak marhahúst mértek ki – a juh-, és a sertéshús fogyasztását is!

A budai piacokon a mészárszékektől elkülönítve árultak a „*hentes-böllérek*” (penesticus-ok), akik a házilag elkészített élelmiszereket (pl. hurkát, kolbászt, főtt vagdalt stb.-t) árulták; a „*sódarások*” (pächlerenek), akik pácolt, főzött és füstölt húsokat árultak; végül a *baromfis kofák* és a *vadárusok*. Húsvét idején a budai zsidóknak a pesti mészárosok árulhattak budán bárányokat (BEVILAQUA BORSODY 1931, 77–79).

A csontok felületén található vágási-hasítási nyomokból az állatok feldarabolása rekonstruálható. Mivel a tipikus vágási-hasítási sérülések a különböző állatok azonos csontjain fordulnak elő, arra következtethetünk, hogy az állatok mészárszéki feldarabolása azonos módszerrel történt. Ilyen nyomok találhatók a koponyán és azok függelékén, az atlas-epistropheuson, a váll-, a könyök, a térd-, és a csánkizületeket alkotó csontok felületein.

Az állatok feldarabolását az őskortól napjainkig az anatómiai struktúráknak megfelelően egyazon a helyen és módszerrel végezték el, csak a vágó-hasító eszközök fejlődtek és tökéletesedtek.

Borjú- és marhahús

A vágóhidakon a marha bontását úgy végezték el, hogy a gerincoszlopot hosszában kettéhasították és róla a színhúst lefejtették (proc. spinosusok, transversusok eltávolítása). A fél-törzset eltérő méretű darabokra vágták, majd a csigolyák mentén a bordasort leválasztották (bordafejek hiánya!). A lapocka és a far-comb kibontása után a mellső végtagot a könyök; a hátulsó végtagot a csánkizületnél hasították szét. Erről tanúskodnak a humerus/radius epiphysiseken található haránt és hosszanti irányú vágási és hasítási sérülések. A legtöbb vágási nyommal rendelkező csont a csánkizületből került elő. A calcaneusokat oldalról és hátulról; az astragalusokat hosszban hasították szét.

A vágóhidakról a piacra összefüggő testrészeket szállítottak, és ott történt a különböző húsok további bontása (VÖRÖS 1980, 1988a).

A piacokon tehát *színhúst, belsőséget, hasított fejet, lapockát* (csigolya-borda-lapocka); *hátat* (csigolya-borda); *felkart* (humerus-radius); *combot* (borjúnál femur; marhánál pelvis-femur prox.) árusítottak.

A középkori mészárszék marhabontási gyakorlatában van egy lényeges eltérés mind az ókori, mind az újkori szokásokhoz képest. A húsokat nem csontozták ki aprólékosan, azaz csigolya és bordarészek, csontzületi végek, de sokszor egész hosszanti hasítékok maradtak benne a húsban. Az ilyen „csontos hús” került elsősorban a városi háztartások konyháiba.

A szakács a „csontos húst” a felhasználásnak megfelelően további – azonos – méretekre darabolta (mm):

csont	csonttöredékek méretei (mm)
koponya	35/40/50 x 50–80
borda	30–50 n-14, 50–80 n-63, 100–120 n-35
csigolya	20/30/40/50 x 50/60/80
lapocka	50 n-15, 50 n-5, 70 n-3, 80 n-5, 1-- n-4
felkar	80–120 n-12
alkar	50 n-2, 80–100 n-4
medence	50/60/90 x 80–120 n-9
comb	70/80 n-3, 100–150 n-6
lábcsár	80 n-4, 100–120 n-7

A csövescsontok közül a sok csontvelőt tartalmazó felkar és combcsontot úgy vágják három részre, hogy a velő könnyen kiszedhető legyen belőlük. A szarvasmarhacsontok aprózottsága, állaga arra enged következtetni, hogy a „csontos” marhahúsokat főzve készítették el. Főzve készült a borjú- és ökörfej is, melyet önállóan, vagy ökörlábbal együtt főztek meg (Bornemissza Anna szakácskönyve ..., 75–98.). A levesbe főtt marhahús kedvelt étel, de sok egyéb étel „alapanyaga” is. A tehénhús-lé általánosan használt pácoló- és főzőlé.

Bárány-, juh- és kecskehús

Fogyasztásra a húst a hát-lapocka, lapocka-felkar és a hátulsó comb részlegesen kicsontozott részei szolgáltatták. Általánosan fogyasztott étel készült a fejből és a belsőségekből is.

Malac- és sertéshús

Felhasználásra a húst a részlegesen kicsontozott lapocka (scapula-humerus), és a comb (femur-tibia) szolgáltatta.

A budavári konzolos ház anyagából hiányzik a rövid- és hosszúkaraj, az oldalas, és a csülök csontrészei!

A juh és sertés csontmaradványainak felületén főzésre, sütésre utaló változások, sérülések találhatók. Ezen csontok felületei fellazult, feltáskásodott, vagy felületei megpörkölődtek.

Középkori városi házak és utcák állatsontleletei

A középkori városok és a falvak állatsont leletegyüttesei ha formailag (fajösszetétel, csontok aránya stb.) hasonlóak is, archaeozoológiai értékelés szempontjából, tartalmilag alapvetően különböznek egymástól:

1. A *falvak*, és ide tartoznak a *mezővárosok* is, elsődlegesen termelők; vágóállat tartók, tenyésztők és eladók. Saját vágóállatainak egyben fogyasztói is. Az előkerült állatsont a helyi állatállomány maradványa.

2. A *városok* – elenyésző kivételtől eltekintve – kizárólagos fogyasztók; állatkereskedelem – vágóhíd – mészárszék/piac közvetítő láncolatán keresztül beszerzett húst fogyasztanak. A városi állatsont leletegyüttes nem a „helyi”, hanem az élőmarhakereskedelem beszerzési körzetének, birtokok és falvak állatállományainak a keveréke.

A középkori rétegek és épületek, épületegyüttesek állatsont mennyisége a hely jellegétől, és a felhalmozódás időtartamától függ.

A másodlagos, és harmadlagos állatsont akkumulációival rendelkező *budai királyi palota É-i előudvarában feltárt 14–15. századi gótikus házak és udvarok* (MATOLCSI 1977, 3544 db állatsont); *Visegrádon* a királyi palota 14–15. századi rétegei (BÖKÖNYI 1974, 426. 3871 db állatsont), valamint *Vác* 15. századi német városrész házainak és telkeinek (BARTOSIEWICZ 1991, 2016 db állatsont) lelet mennyisége nagyságrendileg több az egyes ház, telek, kút, ciszterna leleteinél (11. táblázat).

A budavári konzolos ház állatsont leletegyüttese az alábbi helyek anyagaival mutat nagy hasonlóságot (11. táblázat):

Budavár

- Szombat piac, középkori kavicsos út (Petermann bíró u., Bécsikapu tér, 13–14. század, BÖKÖNYI 1964, 369; BERTALAN–H. GYÜRKY 1964),
- Myrai Szent Miklósról elnevezett *domonkos kolostor* (14–15. század, MATOLCSI 1981, H. GYÜRKY 1981),
- Domonkos kolostor előtti középkori *kavicsos út* (Hess A. u. 2., 13–14. század, BÖKÖNYI 1964, 369; BERTALAN–H. GYÜRKY 1964),
- Német piac – középkori *pince-kút* (Dísz tér, 13–14. század, BÖKÖNYI 1966, 71, HOLL 1966).

Visegrád

- Salamon torony (13–15. század, BÖKÖNYI 1974, 429),
- középkori ház (Fő u. 9., 14. század, BÖKÖNYI 1974, 430),
- középkori házak (Fő u. 73., 14–15. század, BÖKÖNYI 1974, 423).

Vác

- német városrész, középkori ház pince – fával bélelt verem (Széchenyi u. 4–6., 15. század, VÖRÖS 1986).

A felsorolt középkori telkek és utca részletek állat-

csont-együttesére egyformán jellemző a csontleletek kis számú előfordulása.

A középkorban is a húsfogyasztás szempontjából a legfontosabb vágóállat a *szarvasmarha*. A városi konyhahulladékok állatsont-leleteiben a szarvasmarha maradványok mennyisége – egyetlen visegrádi telek kivételével (BÖKÖNYI 1974, 423, 11. táblázat) – abszolút domináns. A szarvasmarhacsontok mennyiségének értékelésénél azonban nem hagyható figyelmen kívül a marha intenzív vágóhídi és mészárszéki darabolásának, valamint a „csontos” húsok további konyhai aprításának a gyakorlata sem! Ennek ismeretében valószínűsíthető, hogy a hasított/vágott marhacsontokat – a vágás számától függően – minimum 2–5 részre darabolták szét.

Magyarországon a 14–15. században különböző földrajzi területeken tartott szarvasmarhák eltérő fajtajúak voltak. Egyaránt előfordultak kis, közepes, és nagy testméretű szarvasmarhák (BÖKÖNYI 1963, 401–403, *ibid.*, 1964, 1974, 145–; MATOLCSI 1977, 1981, VÖRÖS 1986).

A középkori magyarországi nagy testű szarvasmarha nem tekinthető az újkori alföldi szürke marha fajta (VÖRÖS 1985, 213) „középkori képviselőjének”! Ellenkező véleményt fogalmazott meg erről a kérdéssel MATOLCSI János (1977, 181; 1981, 218), annak ellenére, hogy elfogadta Prof. KRETZOI Miklós azon nézetét, hogy a háziállatfajták élettartama „ritkán” haladja meg a 300 évet (MATOLCSI 1975, 231). A csontok méretbeli egyezése – az állattenyésztésben is közismert – nem jelent egyben genetikai azonosságot is. A hasonló ökotípusok egyidejű, a kronotípusok diszkontinuus előfordulása nem tekinthető „fajta azonosságnak”. A háziállatokra is vonatkozik az az alapvető némenklaturai szabály, hogy egy állatnak – így a szürke marhának is – a morfológiai differenciális diagnózisa csak arra a fajra (típusra) vonatkozik. A rövid, és középhosszú szarvcsapú, brachyceros koponyatípusú, erős csontozatú marhákra nem jellemző a szürke marha specifikuma!

A középkori juhok egyik kraniológiai típusa az ún. „középkori magyar juh”, amely nem azonos a mai pödrött szarvú magyar racka juhval (BÖKÖNYI 1974, 183, Fig. 60.), MATOLCSI „ősi rackának” tartotta, és a Budai A-val jelölte (1981, 220–, Abb. 10a–b). Ez a szarvcsap nem alakult át pödrött-szarv típusúvá. A valódi pödrött szarvú juh – jelenlegi ismereteink szerint – a 16–17. században jelenik meg (szarvcsapja Vác újkori rétegeiből ismert; VÖRÖS 1989, 87).

A másik szarvcsap-típus kis méretű, kerekded báziskeresztmetszetű, nem csavarodó ívelt szarv (= Budai B. MATOLCSI 1981, 220–, Abb. 11). A juhok között előfordultak szarvatlan és négyszarvú egyedek is (BÖKÖNYI 1974, 183, Fig. 62; MATOLCSI 1977, 183, 224. kép). Az eltérő szarvú és hasznosítású juhok testméretben is rendkívül különbözőek voltak.

A *kecske* viszonylag kevés, de mindkét fajtája, az *aegagrus*, és a *prisca* típusú szarvcsap is előfordul a kis-

kérdő állományban. Az állatok közepes és nagy testméretűek.

A középkori városok piacára került *sertések* – a viszonylag kevés mérhető maradvány tanúsága szerint – dominánsan kis testméretűek voltak. A városokban általánosan előforduló primitív sertésfajta azt a feltételezést sugalja, hogy ezeket a sertéseket nem a szabadban tartott (nagyobb testű) sertés kondából, hanem ólakban tartott „csenevészebb” állatok voltak.

A középkori vágóállatok esetében a szarvasmarha-sertés-juh/kecske egymáshoz viszonyított vágott súlyaránya: 1:1/3:1/6 volt; a *szarvasmarha hasznos* (vágott) *húsmennyisége 150 kg, a sertésé 50 kg, a juh/kecskéé pedig 25 kg volt* (VÖRÖS 1988b, 106).

Igazásra a középkorban ökröt és lovat egyaránt alkalmazták. Az ökröt elsősorban a földművelésnél; lovat a szállításnál használták. A budai királyi palota É-i előudvarában feltárt gótikus házak 14–15. századi leletanyagában *bivaly* mandibulának határozott töredék (MATOLCSI 1977, 182, 223. kép) faji meghatározása nem meggyőző. Ha valóban bivaly lenne, akkor valószínűleg a terület 16–17. századi leletgyűjtéséhez tartozna, az eddig ismert *budai, nagykanizsai* (BÖKÖNYI 1974, 153, Fig. 42, 43), és a Bp. VIII. krt. Bródy S. u. – *Múzeum kert* szarvcsap leletei alapján.

A középkori Budán egyaránt előfordultak a *nyugati nehéz, hidegvérű lovak*, és az ún. *keleti könnyű, melegvérű lovak* is (BÖKÖNYI 1964, 1974, 294–, MATOLCSI 1977, 183–184). A budai mézárascéh nehéz fuvarjait (vágott marha, viza, faggyú stb.) nyugati hidegvérű lovak birták csak el. (BEVILAQUA BORSODY 1931, 155–156). A nehéz középkori teher és utazó szekerek nyeregből hajtott „fuvar” lovai nyugati hidegvérű lovak voltak.

A könnyű „magyar kocsi” megjelenésével került fogatba az Alföldön és Erdélyben tenyésztett ún. *magyar parlagi ló*.

A középkori piacok árúbősége vonzották a kóbor *kutyákat* is. A vadász és munkakutyákat nem a városi házakban tartották. A Budai Jogkönyv szerint csak a városban élő főurak udvarral rendelkező portáin tartottak – a többi között – kutyát is (ZOLNAY 1975, 66).

A háziállatok között különleges státust elfoglaló *macska* tipikusan a városi ház házi állata. Nem személyhez, hanem helyhez kötődik. A kutya alárendelt viszonyával szemben a macska az emberrel mellérendelt kapcsolatban van; önálló, függetlenségét megtartja (ZIMMERMANN–ZIMMERMANN 1944, 200–, 214–). A középkori városokban a macska nagyobb arányú megjelenése a 14./15. századra keltezhető (11. táblázat), ami a városokban uralkodó közegészségügyi állapotokkal függhet össze. A macska „hasznossága” elsősorban a rágcsálók pusztításában nyilvánult meg. A pestis elleni védekezés érdekében beszerzett macskák tökéletes patkányirtást végeztek (ZIMMERMANN–ZIMMERMANN 1944, 246, 337). A budai domonkos kolostor 16. száza-

di leletanyagából ismert patkánylelet (MATOLCSI 1981, 239–240, Abb. 21).

A budai mézárascéh a kutya és a macska vágását és húsának mérését szigorúan tiltotta (BEVILAQUA BORSODY 1931, 221).

A *baromfiak* és a *vadászott állatok* maradványai kis számban fordulnak elő a házak, utcai szemét csontanyagában. a vadászatokon kívül a vadhús a mindennapi étkezésben alárendelt szerepet játszott (11. táblázat).

Ennél is feltűnőbb a középkori dunai halbőség, a több céh és kofa által árult halad maradványainak az elenyésző száma.

1. táblázat: Konzolos ház – ciszterna. Az állatcsontok sztratigráfiai megoszlása (db)

Mélység (m)	3,80–4,70	4,70 alatt	5,20–6,00	Összesen
Szarvasmarha	269	58	131	458
Juh	26	3	27	56
Kecske	9	–	–	9
Sertés	36	5	26	67
Ló	18	1	–	19
Kutya	–	–	23	23
Macska	7	1	6	14
	365	68	213	646
Házityúk	4	–	4	8
Gimzarvas	1	1	2	4
Vaddisznó	–	4	–	4
	1	5	2	8
Vadmadár	4	–	–	4
Hal	2	–	3	5
	6	–	3	9
Összesen	376	73	222	671

2. táblázat: Szarvasmarhacsontok anatómiai megoszlása (db)

Mélység (m)	3,80–4,70	4,70 alatt	5,20–6,00
fritake	–	1	6
agykóponya	–	1	–
arckóponya	2	1	–
mandibula	9	1	3
fog	1	–	–
	12	4	9
csigolya	33	3	27
borda	87	21	40
	120	24	67
scapula	34	6	5
humerus	13	2	8
radius	10	2	4
ulna	1	1	–
carpus	1	–	–
metacarpus	6	1	–
	65	12	17

Mélység (m)	3,80–4,70	4,70 alatt	5,20–6,00
pelvis	12	3	6
femur	15	4	11
tibia	16	1	5
astragalus	2	1	–
calcaneus	1	2	–
metatarsus	11	2	4
	57	13	26
os ph. I.	9	3	8
os ph. II.	4	–	2
os ph. III.	2	2	2
	15	5	12
Összesen	269	58	131

3. táblázat: Szarvasmarhacsontok méretei (mm)

Scapula	Col.sz.	Ang.sz.	Fác.sz.	Fác.m.			
	43	55	51	43			
	–	–	57	50			
	–	–	57	–			
Metacarpus	H.	Psz.	dlsz.	Dsz.	Pm.	dln.	Dm.
	176	47	26	50	31	19	27
	–	49	–	–	29	–	–
	–	55	–	–	35	–	–
	–	59	–	–	36	–	–
	–	–	33	61	–	19	30
	–	–	–	57,5	–	–	31
	185	61	36,5	59	37,5	22	32
Tibia				56	–	–	40
	–	–	–	–	–	–	45
Metatarsus					41	–	–
	–	43	–	–	43	–	–
	–	48	–	–	48	–	–
	–	–	22	42	–	21	26
	–	–	–	50	–	23,5	30
	210	41,5	23	46,5	39	22,5	27
	–	39	20	–	36	18	–
Os phalangis I.	47	26	23	26	31	18	20
	47	26	22	24	26	18	18,5
	48	25	22	25	29	17,5	18
	48	25	22,5	25	27	18,5	20
	51	28	24,5	25	27	16,5	19
	52	27	22,5	27	32	19	20,5
	47	26	21	24,5	30	16	19
	51,5	30	26	30	32	22	23
	60	32	27,5	29,5	33	20	22
	44	26	23	25	28	18	18,5
	47	22,5	19	21	25	15	17
	47	25	22	24	26	16,5	18,5
	49	27	21,5	26	–	17	20
	50	24	22	24	28	17	19
	50	–	26	–	28	17	22
	51	26,5	22	26	31	17,5	20,5
	51	31	26	32	33	18	22
Os phalangis II.	31	28	23	24	30	22	30
	34	26	20	22,5	29	21	25
	34	25	19	21	27	19,5	23,5
	35	26	21	22	29	20,5	24
	31	30	25	24,5	31	22	27
	37	28,5	22	24	33	21	26
Os phalangis III.	H.	Sz.	M.				
	70	22	39				
	72	27	38				
	82	27	38				
	83	26	40				

4. táblázat: Kiskérődzőcsontok méretei (mm)

Szarvcsap	H.	nagy átm.	kis átm.	bázis körm.				
	95	30	20	82	Ovis			
	–	43	–	–	Ovis			
	145	53	32	140	Capra			
Metacarpus	H.	Psz.	dlsz.	Dsz.	Pm.	dln.	Dm.	
	110	24	16	27,5	17	10	16	Capra
	124	23	13	25	16,5	10	16	Ovis
	134	26	14	19	19	11	18	Ovis
	–	25	14,5	–	17	11,5	–	Ovis
Metatarsus	126	19	11	23	18	9,5	15	Ovis
	134	22	12	25	22	10,5	17	Ovis
	–	19	–	–	19	–	–	Ovis
Os phalangis I.	31	13	11	11,5	14	8,5	11	Capra

5. táblázat: Kiskérődzőcsontok anatómiai megoszlása (db)

Mélység (m)	3,80–4,70	4,70 alatt	5,20–6,00
szarvcsap	–	1	–
frontale	4	1	1
agykóponya	1	–	3
arckóponya	2	–	–
mandibula	3	–	–
fog	3	–	–
	13	2	4
csigolya	1	–	–
borda	–	–	–
scapula	2	–	2
humerus	2	–	–
radius	1	–	–
metacarpus	2	–	4
pelvis	3	–	7
femur	5	–	5
tibia	3	1	4
metatarsus	2	–	1
os ph. I.	1	–	–
	22	1	23
Összesen	35	3	27

6. táblázat: Sertéscsontok anatómiai megoszlása (db)

Mélység (m)	3,80–4,70	4,70 alatt	5,20–6,00
agykóponya	3	2	3
arckóponya	4	–	–
mandibula	8	1	8
fog	2	–	1
	17	3	12
scapula	1	–	4
humerus	6	1	2
radius	–	–	1
ulna	3	–	–
pelvis	4	–	1
femur	1	1	2
tibia	2	–	1
metapodium	2	–	3
	19	5	14
Összesen	36	5	26

7. táblázat: Lómaradványok anatómiai megoszlása (db)

maradvány	3,8–4,7 m	4,7 alatt
mandibula	4	0
fog	8	0
humerus	1	0
sesamoideum	1	0
os ph. I.	1	0
II.	1	1
III.	2	0
	18	1

8. táblázat: Lófog és csontméretek (mm)

	P ₂	P ₃	P ₃	P ₄	M ₁	M ₂	M ₃	M ₃
korona h.	33	27	27,5	26	24,4	24,8	30,2	30
sz.	16	17,5	18	17,5	16,1	15	13,1	13,2
<i>Os phalangis</i>	<i>H.</i>	<i>MszH.</i>	<i>Psz.</i>	<i>dlsz.</i>	<i>Dsz.</i>	<i>Pm.</i>	<i>dln.</i>	<i>Dm.</i>
I. ant.	92	83,5	63	39	52,5	38	20	26
II. ant.		46	54,5	48,5	53	33	23	28
II. post.		49	53	48	53	34	22	27

9. táblázat: Macskacsontok méretei (mm)

	<i>H.</i>	<i>Psz.</i>	<i>dlsz.</i>	<i>Dsz.</i>	<i>Pm.</i>	<i>dln.</i>	<i>Dm.</i>
humerus	–	–	6	16	–	6,8	9,5 juv.
	–	–	6	17,5	–	8	10
femur	92	18,5	7	17	–	7	15 juv.
	90	17	7	17	8	6	14,5
tibia	106	17,5	7	13	16,5	7	8 juv.

10. táblázat: Házityúcsontok méretei (mm)

	<i>H.</i>	<i>Psz.</i>	<i>dlsz.</i>	<i>Dsz.</i>
humerus	62	16,4	6	13,5
	62	16	6	13
tarsometarsus	75	13	7	13
	84,5	17,5	8	18

11. táblázat: Három középkori város épületeinek állatsontmegoszlása (db)

Lelőhely	BUDA					VISEGRÁD			VÁC
	Konzolos ház ciszterna	Domonkos kolostor	pincekút	kavicsos út		ház	házak	Salamon torony	ház pince verem
Évszázad	14–15.	14–15.	13–14.	13–14.	14–15.	14.	14–15.	13–15.	15.
		M. 1981	B. 1966	B. 1964.		B. 1974.			V. 1986.
Szarvasmarha	458	60	176	125	32	64	73	77	231
Kiskérődző	65	28	59	56	9	16	166	25	19
Sertés	67	35	40	36	12	53	–	30	27
Ló	19	8	4	3	1	3	–	1	1
Kutya	23	1	14	–	–	1	–	–	–
Macska	14	–	6	–	–	–	7	–	–
	646	132	293	220	54	137	246	133	278
Baromfi	8	4	33	7	2	1	12	12	16
Gimszarvas	4	–	–	1	1	6	–	–	–
Őz	–	–	–	–	–	–	2	–	–
Vaddisznó	4	8	–	–	–	1	–	–	–
Barna medve	–	–	–	–	1	–	–	–	–
Mezei nyúl	–	1	1	1	–	–	2	–	–
	8	9	1	2	2	7	4	–	–
Madár/Hal	9	4	4	4	–	2	10	3	11
Összesen	671	149	331	233	58	147	272	148	310

M. = Matolcsi 1981; B. = Bökönyi 1964, 1966, 1974; V. = Vörös 1986.

IRODALOM

- BARTOSIEWICZ 1991 L. BARTOSIEWICZ, *Középkori állatmaradványok Vác belvárosából (Széchenyi utca 3–7.)*. Váci Könyvek 5 (1991) 129–152.
- BENCZE 1987a Z. BENCZE, *Előzetes jelentés a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum udvarán folyó ásatásról*. HK 34 (1987) 370–385.
- BENCZE 1987b Z. BENCZE, *Újabb beszámoló a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum udvarán folyó ásatásról*. HK 34 (1987) 791–809.
- BENCZE 1988 Z. BENCZE, *Jelentés a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum udvarán 1987 végéig folyt ásatásokról*. HK 35 (1988) 178–195.
- BENCZE 1989 Z. BENCZE, *Beszámoló a Hadtörténeti Intézet és Múzeum udvarán 1988-ban folytatott feltárási munkáról*. HK 36, 1. (1989) 131–143.
- BERTALAN—H. GYÜRKY 1964 V-né. BERTALAN—K. H. GYÜRKY, *Középkori útrendszer kutatása a budai várnegyed területén*. BudRég 21 (1964) 345–363.
- BEVILAQUA BORSODY 1931 B. BEVILAQUA BORSODY, *A budai és pesti mészáros céhek ládáinak okiratai. 1270–1872. I.* Budapest, 1931.
- BORNEMISSZA ANNA SZAKÁCSKÖNYVE E. Budapest, 1983.
- BÖKÖNYI 1963 S. BÖKÖNYI, *A budai várpalota ásatásának állatcsontanyaga II.* BudRég 20 (1963) 395–425.
- BÖKÖNYI 1964 S. BÖKÖNYI, *A budai várpalota ásatásának állatcsontanyaga III.* BudRég 21 (1964) 369–373.
- BÖKÖNYI 1966 S. BÖKÖNYI, *Untersuchung des Tierknochenmaterials des Kellerbrunnens*. In.: HOLL, I. *Mittelalterliche Funde aus einem Brunnen von Buda*. StudArch 1966, 71–84.
- BÖKÖNYI 1974 S. BÖKÖNYI, *History of domestic mammals in Central and Eastern Europe*. Budapest, 1974.
- H. GYÜRKY K. H. GYÜRKY, *Das mittelalterliche Dominikanerkloster in Buda*. Fontes ArchHung 1981, 1–165.
- HOLL 1966 I. HOLL, *Mittelalterliche Funde aus einem Brunnen von Buda*. StudArch 1966.
- MATOLCSI 1970 J. MATOLCSI, *Historische Erforschung der Körpergröße des Rindes auf Grund von ungarischem Knochenmaterial*. Z. Tierzüchtg. u. Züchtungsbiol. 87 (1970) 89–137.
- MATOLCSI 1975 J. MATOLCSI, *A háziállatok eredete*. Budapest, 1975.
- MATOLCSI 1977 J. MATOLCSI, *A budai várpalota északi előudvarában feltárt XIV–XV. századi állatcsontok*. BudRég 24 (1977) 179–197.
- MATOLCSI 1981 J. MATOLCSI, *Mittelalterliche Tierknochen aus dem Dominikanerkloster von Buda*. In.: K. H. GYÜRKY, *Das mittelalterliche Dominikanerkloster in Buda*. Fontes ArchHung 1981, 205–254.
- NOBIS 1954 G. NOBIS, *Zur Kenntniss der ur- und frühgeschichtlichen Rinder Nord- und Mitteleuropas*. Zeitschrift für Tierzüchtung und Züchtungsbiologie. 63 (1954) 155–194.
- SCHRAMM 1967 Z. SCHRAMM, *Kosci długie a wysokosc w klobie u kozy*. Roczniki Wyzszej Szkoły Rolniczej w Poznaniu. 36 (1967) 88–105.
- TEICHERT 1975 M. TEICHERT, *Osteometrische Untersuchungen zur Berechnung der Widerristhöhe bei Schafen*. In.: A. T. CLASON ed.: *Archaeozoological Studies*. Amsterdam-Oxford-New York 1975, 51–69.
- VÖRÖS 1980 I. VÖRÖS, *Előzetes jelentés a Békés-kastélyzugi török kori palánkvár állatcsont leleteiről, 1975–78*. ArchÉrt 107 (1980) 112–114.
- VÖRÖS 1982 I. VÖRÖS, *The animal bones from the Late La Tene and Roman settlement of Szakály-Réti Földek*. In.: D. GABLER—E. PATEK and I. VÖRÖS, *Studies in the Iron Age of Hungary*. BAR Internat. Ser. 144 (1982) 129–179.
- VÖRÖS 1983 I. VÖRÖS, *Archaeozoological investigations of subfossil red deer populations in Hungary*. In.: M. KUBASIEWICZ ed., *Archaeozoology Vol. I*. Szczecin, 1979 (1983) 637–642.
- VÖRÖS 1985 I. VÖRÖS, *Early Medieval aurochs (Bos primigenius Boj.) and his extinction in Hungary*. FolArch 36 (1985) 193–221.

- VÖRÖS 1986 I. VÖRÖS, *Egy 15. századi ház állatcsont lelete Vácott*. ArchÉrt 111 (1986) 255–256.
- VÖRÖS 1988a I. VÖRÖS, *Knochenfunde aus dem 9–12. Jh. auf der Insel Kövecses von Mosaburg-Zalavár*. In.: Á. Cs. Sós., Zalavár-Kövecses. Ausgrabungen 1976–78. RégFüz Ser. II. 24 (1984) 1988, 111–137.
- VÖRÖS 1988b I. VÖRÖS, *Az ugodi vár középkori állatcsontmaradványai*. Acta Muzei Papensis 1 (1988) 99–129.
- VÖRÖS 1989 I. VÖRÖS, *Campona – Nagytétény római tábor állatcsontmaradványai*. FolArch. 40 (1989) 75–101.
- ZIMÁNYI 1976 V. ZIMÁNYI, *Magyarország az európai gazdaságban 1600–1650*. ÉTtK 80 (1976) 1–167.
- ZIMMERMANN—ZIMMERMANN 1944 Á. ZIMMERMANN—G. ZIMMERMANN, *A házimacska*. Budapest, 1944.
- ZOLNAY 1975 L. ZOLNAY, *Ünnep és hétköznap a középkori Budán*. Budapest, 1975².

TIERKNOCHEN AUS EINEM HAUS (15. Jh.) IM BURGVIERTEL VON BUDA FLEISCHVERSORGUNG DER MITTELALTERLICHEN MÄRKTE IM BURGVIERTEL VON BUDA

Auszug

Im nörlichen Teil des Burgberges von Buda hat (Budapester Hist. Mus.) in den Jahren 1987–88 einen zum mittelalterlichen Samstag-Markt gehörenden Gassenteil und das Grundstück eines aus Stein erbauten Hauses erschlossen. In der südöstlichen Ecke des mittleren Raumes des rechteckigen Hauses mit Konsolen entdeckte man einen quadratisch in Fels gehauenen, 6 m tiefen Schcht. Dieser dürfte ursprünglich ein Brunnen oder eine Zisterne gewesen sein.

Aus der Zisterne sind die Überreste von acht Haustiergattungen zum Vorschein gekommen: Rind, Schaf, Ziege, Schwein, Pferd, Hund, Katze und Haushuhn; von auf der Jagd erlegten Tieren Edelhirsch und Wildschwein sowie Wildvögel und Fische.

Das Haus hatte – ähnlich wie die übrigen gotischen Häuser – keine sogenannte „Abfallgrube“. Die Tierknochenfunde in der Zisterne stellen nicht den sich fortlaufend anhäufenden Abfall eines Haushalts dar, sondern sind ein Fundkomplex aus in vermutlich kurzer Zeit zwecks Auffüllung der Zisterne zusammengetragenem Schutt.

Wie die Keramikfunde aus dem 14.–15. Jh. häuften sich die Tierknochenreste auf dem Grund der mittelalterlichen Auffüllung der Zisterne (in 5,2–6, m Tiefe 33% der Tierknochen und darüber (zwischen 3,80–4,70 m 56% der Tierknochen) (Tabelle 1).

70,8% – 458 Stück – der Haustierknochen stammen vom Rind. Der aus der Länge von vier Röhrenknochen errechnete Wert der Widerristhöhe beträgt: für die Kuh: 1061 mm (mc) – 1119 mm (mt); Stier: 1081 mm (mt). Die anatomische Verteilung der Rinderreste enthält Tabelle 2. Die meisten Knochenreste: 211 Stück (46%) stammen aus der Rumpfregeion, dann folgen die fleischigen Extremitäten mit 157 Stück (34,5%); trockene Extremitäten – Hufbeine 33

Stück (7,2%) – 32 Stück (7,0%); und schließlich die Knochen der Kopfregion 25 Stück (5,5%).

Die Zahl der von kleinen Wiederkäuern stammenden Knochenfunde ist gering und beträgt nur 10% der gesamten Haustierreste, 65 Stück (Tabelle 1). Unter den Schafen kommen ungehörnte vor, solche mit kurzen, seitlich gebogenen Hörnern von ovalem Querschnitt (Abb. 2, 1–2); solche mit dünnen, mediofrontal flachen, lateral stark gewölbten, gebogenen Hörnern (= irrtümlich „Urschnucke“, Abb. 2, 3); schließlich der dicke, schneckenförmige Hornzapfen mit fronto-medialer Platte. Die weiblichen Schafe waren klein, ihre Körperhöhe betrug (572,0 (mt)–608,3 (mt) mm), der Widder war mittelgroß: 655,3 (mc) mm. Der einzige Ziegen – Hornzapfen war groß, vom sog. aegarus-Typ (Abb. 1, 4). Die Widerristhöhe einer Ziege betrug 632,5 mm (mc) (Abb. 2, 4).

Die wenigen Schweinereste stammen von Schweinen einheitlicher Größe und einheitlichen Körperbaus. Unter der Überresten der Pferde kommen neben solchen von kleinen Pferden auch solche von große, sogenannten westlichen schweren kaltblütigen Pferden vor.

Für die Fleischversorgung der Bürger von Buda sorgten im Mittelalter die Fleischer. Die Urkunden der Fleischhacker-Metzgerzunft von Buda bezeugen (BEVILAQUA BORSODY 1931), daß der primäre Tätigkeitskreis der Metzger der Handel mit Lebendvieh und Fischen war, sowie der Verkauf von Rindfleisch, vom Fleisch großen Wildes und von Fisch in der Fleischbank. Die „Nebenprodukte“ der Fleischbänke wurden von mehreren Handwerkern, wie Gerber, Kammacher, Seifensieder, Kerzengießler verarbeitet.

Auf das Tranchieren der Tiere kann man aus den

Schnitt- und Spaltspuren an der Knochenoberfläche Schlüsse ziehen. Solche Spuren finden sich am Schädel und seinem Anhang, am atlas-epistropheus, auf den Knochen die das Schulter-, Ellbogen-, Knie- und das Sprunggelenk bilden.

Von den Schlachtbänken wurden zusammenhängende Tierkörperteile auf die Märkte gebracht. Das Tranchieren der Rinder weicht in den mittelalterlichen Fleischbänken wesentlich von den diesbezüglichen Gewohnheiten sowohl der Antike als auch der Neuzeit ab. Das Fleisch wurde nämlich im Mittelalter nicht vollkommen entknocht, sondern es verblieben im Fleisch Wirbel- und Rippenteile, Gelenksenden, oft aber auch ganze längsgespaltene Knochen. Dieses „Knochenfleisch“ gelangte in die Küchen der Stadthaushalte, wo die Knochenteile mit dem Fleisch zusammen weiter zerkleinert wurden. In der Suppe gekochtes Rindfleisch war eine beliebte Speise, aber „Kuhfleischbrühe“ ist die Grundlage vieler anderer Spreisen.

Die Tierknochen-Fundkomplexe der mittelalterlichen Städte und Dörfer unterscheiden sich von einander: die Bewohner der Dörfer und Marktflecken sind ursprünglich Tierzüchter, Fleischerzeuger; die Bevölkerung der Städte ist Konsument. Durch diesen Unterschied ist die Bewertung des Tierknochen-Fundmaterials eindeutig bestimmt (Tabelle 11).

Auch im Mittelalter war vom Standpunkt des

Fleischkonsums das Rind das wichtigste Schlachtvieh. In Ungarn wurden im 14.–15. Jh. in verschiedenen beschaffenen geographischen Gebieten verschiedene Rinder-rassen gehalten. Im mittelalterlichen Fundmaterial kommt weder das neuzeitliche graue Rind, noch der „mittelalterliche Ahne, Vorfahre“ der Schnucken vor. Die in den Städten vorkommende primitive Schweinerasse läßt vermuten, daß die Schweine nicht im Freien, sondern in Ställen gehalten wurden.

Im mittelalterlichen Ungarn standen die durch das Schlachtvieh gewonnenen Fleischmengen von Rind, Schwein, und Schaf/Ziege zu einander im Verhältnis 1:1/3:1/6; das heißt, daß die Nutzfleischmenge vom Rind 150 kg, vom Schwein 50 kg und von Schaf/Ziege 25 kg betrug.

Als Zugtiere wurden Ochsen und Pferde gleichermaßen verwendet.

Die auf den mittelalterlichen Märkten herrschende Fülle an Waren zog herrenlose Hunde und verlaufene Katzen an. Die Nützlichkeit der Katzen zeigte sich in erster Linie bei der Vernichtung der Nagetiere (Mäuse, Ratten). Die zum Schutz gegen die Pest angeschafften Katzen haben sicherlich eine wirksame Ausrottung der Ratten betrieben.

Reste von Geflügel und Jagdwild kommen nur in geringer Zahl vor. Noch auffallender ist angesichts des Fischereichtums der Donau im Mittelalter das geringfügige Vorkommen von Fischresten.

I. Vörös
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest, Pf. 364.
H-1370

den im Mittelalter vor sich zogen

(Tafel II)

des 19. Jahrhunderts, ebensolche

man noch heute in der

erkennt die Bedeutung der

Recht und Gesetz, die

Die Entwicklung der

in einer

zu einer

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den

den